

PROBLEME REFERITOARE LA CULTURA URBANĂ MEDIEVALĂ DIN SECOLELE XV—XVII DIN MOLDOVA

de ALEXANDRU ANDRONIC

Cercetările de arheologie medievală din România, efectuate de peste douăzeci și cinci de ani, au dat la iveală un bogat și foarte variat material arheologic, permițând specialiștilor studierea unor aspecte deosebit de importante ale civilizației urbane medievale din Țările Române.

Este meritul cercetărilor din ultima vreme de a fi înlăturat pe de o parte dubiul care se manifesta în istoriografia noastră cu privire la existența civilizației urbane medievale în Țările Române, iar pe de altă parte de a fi reliefat necesitatea cunoașterii cât mai amănunțite și, pe cât posibil, chiar comparative, a multiplelor forme de manifestare ale civilizației urbane medievale românești¹.

Coroborarea surselor documentare, interne și externe, cu datele arheologice, obținute în urma săpăturilor sistematice efectuate în principalele orașe medievale din Moldova ca Suceava, Iași, Baia, Siret, Piatra Neamț, Bacău, Vaslui, Hirău, Roman, Bîrlad și Huși, a lărgit orizontul cunoașterii vieții urbane medievale. Din acest punct de vedere istoriografia noastră a înregistrat existența încă din secolul al XIV-lea a numeroase orașe în Moldova, menționate într-o listă de orașe inserate în cea mai veche cronică rusească².

În același timp s-a căutat ca, în limita datelor oferite de descoperirile arheologice în unele centre urbane medievale românești, să se

1 C. Șerban, *Nouvelles Etudes d'Histoire*, III, București, 1965, p. 445—457; Șt. Pascu, S. Goldenberg, *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Cluj, XIV, 1971, p. 29—44; C. Șerban, *Studii*, 25, 1972, 4, p. 743—765; Alexandru Andronic, *Comunicări de istorie și filologie*, Bacău, 1973, p. 61—72.

2 M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 22—24; Alexandru Andronic, *Romanoslavica*, XI, 1965, p. 203—218; C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 70; Alexandru Andronic, *Revue Roumaine d'Histoire*, IX, 1970, 5, p. 837—853; C. Cihodaru, *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, seria nouă, S, III, istorie, t. XVII, 1971, fasc. 1, p. 36—37.

rezolve problema genezei și constituirii ca atare a orașelor medievale din Țările Române³.

Cercetarea istorică a orașelor medievale din Moldova nu trebuie însă să neglijeze fenomenul apariției pe teritoriul lor a curților domnești, de regulă fortificate, care uneori au favorizat, iar alte ori au accelerat procesul de urbanizare al centrelor respective⁴.

Existența curților domnești în centrele urbane oferă posibilitatea sesizării unor aspecte semnificative ale civilizației medievale din Moldova⁵.

În istoria universală este îndeobște bine cunoscut rolul curților princiare europene în dezvoltarea și răspîndirea Renașterii. Deosebit de semnificative sînt însă constatările că strălucirea acestor curți n-a fost direct proporțională cu importanța lor politică, cum a fost de pildă în Italia secolelor XIV—XV⁶, și că la începutul secolului al XVI-lea influența acestor curți nu s-a oprit la curțile din Transilvania, ci a trecut la sud și est de Carpați, manifestîndu-se din plin la Tirgoviște⁷, București⁸, Suceava și Iași, Hîrlău, Vaslui, Bacău, după cum o dovedesc materialele arheologice descoperite în ultima vreme.

Fără a insista asupra acelor materiale arheologice care ne atestă în primul rînd dezvoltarea forțelor de producție, vom aduce în discuție în cele ce urmează, drept exemplificare a unei civilizații urbane medievale, o categorie de produse meșteșugărești, al căror scop utilitar s-a îmbinat nu numai cu gustul artistic al vremii, ci și cu gradul de civilizație urbană atins de societatea respectivă, desigur, ca o consecință

3 Ștefan Olteanu, *Studii*, XVI, 1963, 6, p. 1255—1280; M. D. Matei, *Dacia, N.S.*, VIII, 1964, p. 279—296; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, 1967; Panait I. Panait, *Materiale de istorie și muzeografie*, 5, 1967, p. 7—24; C. Șerban, *Studii și articole de istorie*, XV, 1969, p. 59—72; Pavel Chihaiia, *Studii și Cercetări de istoria artei*, seria artă plastică, 17, 1970, 1, p. 57—71; Alexandru Andronic, *Carpica*, V, 1972, p. 269—180; Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, istorie, t. XIX, S, III, a, f. 2, 1973, p. 165—181; M. D. Matei, *SCIVA*, 28, 1977, 1, p. 71—87.

4 C. Cihodaru, *Omagiu lui P. Constantinescu—Iași*, București, 1965, p. 267—273; I. D. Marin, *Studii și articole de istorie*, IX, 1957, p. 25—41; Alexandru Andronic, *Studii și articole de istorie*, XII, 1969, p. 67—78; Iulian Antonescu, *Carpica*, II, 1969, p. 77—86; Eugenia Neamțu, *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 227—240; Alexandru Andronic, Eugenia Neamțu, Marin Dinu, *Dacia N.S.*, XIV, 1970, p. 335—388.

5 Vezi culegerea de studii sub îngrijirea prof. M. Berza, *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964; Gh. Diaconu, *Materiale*, VI, 1959, p. 913—924; Alexandru Andronic, *Studii și materiale*, I, Suceava, 1969, p. 77—86; Radu Manolescu, *Analele Universității București*, istorie, 1971, 1, p. 51—78; C. Nicolescu, *Studii și materiale de istorie medie*, VIII, 1975, p. 63—99.

6 Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968.

7 N. Constantinescu, *SCIV*, XV, 1964, 2, p. 225—240; N. Constantinescu, *Cr. Moiescu, Curtea domnească din Tirgoviște*, București, 1965.

8 Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, 1963; *Istoria orașului București*, vol. I, București, 1965; C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1967.

imediată și directă — pe plan suprastructural — a transformărilor petrecute în structura social-economică a așezărilor crășenești ca atare.

Iată, deci, analizată din punctul de vedere al condițiilor în care a apărut și, mai ales, s-a dezvoltat, cultura urbană medievală din Moldova face dovada, întocmai oricărui factor de progres, unele capacități creatoare deosebite, corespunzătoare avântului social-economic și politic-cultural înregistrat de Moldova în veacurile XV—XVII.

Cultura urbană medievală, ca și arta din mediul orășenesc, s-a dezvoltat în strâns contact cu cultura și arta populară. Fără a fi o artă suprapusă, arta din mediul urban medieval se va inspira din unele motive populare. Manifestată în forme simple, arta urbană va cunoaște, pe măsura dezvoltării orașelor medievale, forme din ce în ce mai complexe, aflate, în primul rând, în slujba intereselor păturilor înstărite urbane⁹. Această artă va trata și teme cerute de clasa dominantă, răspunzând totodată cerințelor utilitare, pe care nu le putem neglija atunci când analizăm un material ceramic provenit din interioarele palatelor domnești, ale caselor boierești, sau, în unele cazuri, în centrele urbane de reședință voievodală, ale caselor unor orășeni înstăriți, fie meșteșugari, fie negustori. Tocmai de aceea considerăm că analiza unor reprezentări de pe plăci de perete decorative de interior sau, în cele mai multe cazuri de pe cahlele de sobă, datînd din secolele XV—XVII, prezintă un interes dintr-un anumit punct de vedere, cu totul aparte.

Astfel, descoperirea la Vaslui, în casa domnească a lui Ștefan al II-lea, distrusă prin incendiu în prima jumătate a secolului al XV-lea, a unor plăci decorative de interior și a unor cahle de sobă cu reprezentări inedite pentru arta aplicată din Moldova cum sînt cele ale ghepardului și cavalerului medieval, în postură de sf. Gheorghe, omorînd un balaur, semnifică, pe lângă existența unui anumit gust în ornamentarea interioarelor palatelor voievodale de reședință și circulația unor motive decorative cu implicații în arta medievală bizantină și a Orientului Apropiat¹⁰.

Pe unele cahle de sobă, descoperite la Suceava¹¹, cu reprezentarea sf. Gheorghe omorînd balaurul, scena este redată în conformitate cu iconografia bizantină. Astfel, alături de cavalerul care cu o lance străpunge gîtul balaurului, sînt redată și alte personaje, conform legendei creștine (fig. 1/3). Semnificativă este imaginea feminină, în costum medieval, cu rochie lungă drapată, asemănătoare figurilor pe care le găsim pe cahlele cu reprezentarea stemei dezvoltate a Moldovei, intruchipînd un fel de îngeri care susțin stema propriuzisă: capul de bour conturnat.

⁹ C. Șerban, *Studii*, 25, 1972, 4, p. 743—744.

¹⁰ Al. Andronic, Eug. Neamțu, Fl. Banu, *Materiale*, VIII, 1962, p. 95, fig. 11/2, 5—6; p. 97, fig. 14/2.

¹¹ M. D. Matei, *Materiale*, V, p. 603, fig. 3; M. Petrescu—Dimbovița, Al. Andronic, *Muzeul de istorie a Moldovei*, București, 1966, p. 66, planșa, „Ceramică decorativă de la Suceava (sec. XV)“.

Tot din mediul urban sucevean¹² provine și o teracotă înfățișându-ne o scenă de curte, sau un fragment dintr-un alai domnesc. Pe această cahlă, după toate probabilitățile, este redat voievodul țării, descălecind și ingenunchind. Calul este ținut de friu de un fecior de curte, adică un paj, conform regulilor privind instituția cavaleriei din societatea medievală din întreaga lume feudală. Voievodul, prezintă un dar, probabil divinității, deoarece are capul descoperit, coroana aflându-se lângă personajul descălecat și ingenunchiat (fig. 1/4).

Materialul arheologic descoperit permite observația că, alături de scene de caracter religios sau alegorice reprezentând animale fantastice de tipul celor andocefaie încoronate și înaripate — des întâlnite pe discurile decorative de exterior de la fațadele palatelor domnești sau ale bisericilor moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare¹³ — încep să-și facă apariția scene realiste, aflate în strinsă legătură cu viața de toate zilele, desfășurată, însă, cu un deosebit fast la curțile domnești.

La aceste curți, întocmai ca la cele din Europa medievală, se adunau, alături de voievod și curtenii săi, precum și diverși cărturari, poeți și artiști, cîntăreți și poate mari meșteri constructori, arhitecți în adevăratul înțeles al cuvîntului, cum pare să fi fost și italianul Baptista de Vesentino, înmormîntat la Suceava la începutul secolului al XVI-lea¹⁴. De cele mai multe ori la aceste curți — fără a neglija marea nobilime și cavalerii, meșteri neînfricați în arta militară — se făcea simțită prezența oamenilor instruiți, cu gusturi artistice deosebite, poeți și muzicieni, nelipsite fiind și femeile.

Prezența activă a femeilor la aceste curți impunea — și este suficient să ne reamintim de celebra operă a lui Baldassare Castiglione „Curteanul“ — o anumită ținută și un anumit ton al discuțiilor, al dezbaterilor, nelipsite la curțile domnești din Țările Române. Îndeosebi este semnificativ, sub acest raport, caracterul renescentist al acelor reguli de comportare în cadrul ierarhiei feudale, care decurg, de pildă, pentru Țara Românească din sfaturile lui Neagoe Basarab¹⁵, iar pentru Moldova, din concepția despre domnie a lui Petru Rareș¹⁶.

Farmecul, ce-l aduceau femeile prin prezența lor în anturajul voievodal din Țările Române, era subliniat și de ținuta vestimentară a acestora, costumul feminin de curte, alături de costumul domnesc, menținându-se în Moldova la nivelul modei europene din acea vreme, făcînd parte, ca și fastul și luxul curților domnești, din „întreaga civilizație moldovenească originală“ a evului mediu¹⁷.

Calea pătrunderii prin Transilvania în Țările Române a unor elemente ale Renașterii italiene, începe să se impună atenției cercetătorilor

12 Mărioara Nicorescu, *Arheologia Moldovei*, IV, p. 321—322, fig. 4/2 și 5/1.

13 G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 365—367.

14 Alexandru Andronic, *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 412.

15 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Ed. Fl. Moisil, D. Zamfirescu, G. Mihăilă, București, 1970.

16 D. Ciurea, *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“ Iași*, X, 1973, p. 7—12.

17 Corina Nicolescu, Florentina Dumitrescu, *SCIA*, IV, 1957, 3—4, p. 131.

culturii medievale românești, în care sens sînt edificatoare descoperirile arheologice de la Suceava¹⁸, care confirmă știrile din „cronică moldo-germană“ din vremea lui Ștefan cel Mare, privind prezența unor italieni în Moldova în secolele XV—XVI.

Important, din punctul nostru de vedere, este amănuntul din cronică precum că în februarie 1474 au ancorat la Chilia, cetatea lui Ștefan cel Mare, corăbiile cu italienii luați prizonieri de tătari după cucerirea Caffei și trimiși în dar sultanului la Constantinopol. Voievodul Moldovei, aflînd cele întîmplate, a venit „cu oastea lui cu 400 de care și au luat toate averile împreună cu tinerii și i-au dus pe toți la Suceava, atunci a împărțit domnul pe tineri prin Suceava“. Citim în continuare în cronică „În același timp au aflat cafezii și venețienii că copii era la Ștefan Voievod și au fost foarte bucuroși de acestea. Și i-au trimis foarte mulți bani și cereri ca el să lase liberi pe tineri și i-a lăsat pe toți liberi și care au vrut să se ducă acasă, pe aceea a poruncit să-i călăuzească în Țara Ungurească. Mulți dintre dinșii au rămas în Suceava, care și astăzi sînt în Suceava“¹⁹.

Coroborarea datelor istorice scrise cu documentele arheologice recent scoase la iveală în unele orașe medievale din Moldova permite abordarea cu succes a relațiilor Moldovei în secolele XV—XVI cu occidentul Europei, în care sens viața de curte din Țările Române nu este străină de fastul vremii.

În acest sens semnificative sînt cahlele descoperite la Curtea domnească din Iași, cu reprezentarea a trei personaje²⁰, și nu două cum s-a interpretat greșit cahla în stare fragmentară provenită de la Curtea domnească din Hîrlău și datînd din secolul al XV-lea²¹.

Personajele sînt grupate. Astfel, două, un bărbat și o femeie, se țin de mîini. Între ele este înfățișată, într-o formă stilizată arborele vieții, indicînd, după unele date din folclorul nostru, o relație de rudenie, sau cuplul soț-soție. Al treilea personaj — un bărbat — reprezintă un muzicant de curte, în speță, un cimpoier (fig. 1/2). Imaginea ne sugerează o scenă de curte, în care o pereche de nobili feudali execută un dans în sunetele cimpoiului. Vestimentația și coafura, foarte îngrijite, ale personajelor respective oferă elemente certe referitoare la cunoașterea de către moldoveni a modei europene, în ceea ce privește atît îmbrăcămintea, cît și coafura din Europa occidentală în secolul al XV-lea.

În grupa cahlelor cu reprezentări antropomorfe se încadrează acelea cu înfățișarea a două personaje: un bărbat și o femeie (fig. 1/1) așa cum apar pe o cahlă din secolul al XV-lea, descoperită într-o casă cu

18 Gh. Diaconu, *Materiale*, VI, p. 913—924.

19 *Cronicle slavo-române din secolele al XV-lea și al XVI-lea editate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 33.

20 Al. Andronic, Eug. Neamțu, D. Marin, *Arheologia Moldovei*, V, p. 241, fig. 47/1—5.

21 C. Nicolescu, *Ceramica, Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 33, fig. 9; C. Nicolescu, Fl. Jînescu, *SCIA*, IV, 1957, 1—2, fig. 12.

subsol de la platoul din fața Cetății de scaun a Sucevei²². Apartenența acestor două personaje la clasa feudală dominantă este subliniată de prezența unui simbol heraldic, în speță un blazon medieval, și anume, o floare de crin de tip angevin, blazon pe care-l găsim pe cahlele cu reprezentarea stemei dezvoltate a Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare.

Aceste reprezentări, mărturii grăitoare în ceea ce privește viața de curte, sînt totodată și primele încercări de portretistică prin tehnica basoreliefului, aplicată la teracotele lucrate în tipare monovalve, meșterii locali folosind procedee specifice epocii și mediului, ceea ce ne explică și stîngăciile în redarea fizionomiei personajelor, nelipsind însă detaliile de ordin heraldic, care precizează în mod evident simbolistica imaginii integrale și apartenența personajelor respective la clasa feudală dominantă, care comanda astfel de lucrări.

Scenele acestea sînt des întilnite pe teracotele provenind de la curțile domnești din vremea lui Ștefan cel Mare, fiind prezente, concomitent cu alte imagini, atît pe teracotele nesmălțuite, cît și pe cele smălțuite. Ele sînt dovada certă, totodată, și a unui gust rafinat al clasei dominante, care comanda aceste obiecte de utilitate zilnică.

În aceeași măsură se impun atenției noastre teracotele cu motive zoomorfe și în primul rînd cele care ne înfățișează zgriptorul sau leul rampant (fig. 2/1—2), descoperite la Iași la Curtea domnească²³, la Suceava, în sectorul oraș²⁴ și pe platoul din fața Cetății de scaun, în așa numita „casă domnească”²⁵, deoarece ele ne dovedesc, nu numai varietatea ornamentelor ci și folosirea pe scară largă a tehnicii figurale ajurate sau cu trafor. Această tehnică a fost recent documentată și la sobele împodobite din castelul regal de la Buda din secolul al XV-lea a lui Matei Corvin, în urma descoperirilor arheologice din ultima vreme din Ungaria²⁶.

Imaginea zgriptorului o găsim frecvent pe discurile smălțuite ornamentale la exterioarele bisericilor din vremea lui Ștefan cel Mare²⁷.

22 M. Matei, *Materiale*, V, p. 604, fig. 6/2; M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Andronic, *op. cit.*, p. 69 și planșa „ceramica decorativă de la Suceava (sec. XV)”. Recent cahle cu ornament asemănător au mai fost descoperite la Suceava (M. D. Matei, Em. Emandi, *SCIVA*, 28, 1977, 4, fig. 7/1) și la Curtea domnească din vremea lui Ștefan cel Mare de la Vaslui. Acest motiv ornamental, inspirat de romanele medievale de dragoste, se întilnește în Occident pe cahle de sobă încă din secolul al XIV-lea, reprezentînd o pereche de îndrăgostiți (cf. R. Franz, *Der Kachelofen*, Graz, 1969, fig. 61 și 120). Am putea denumi acest ornament: varianta din Moldova a perechei de îndrăgostiți (Liebespaar). Vezi și Pavel Chihaia, *Sfîrșit și început de ev*, București, 1977.

23 Al. Andronic, Eug. Neamțu, M. Dinu, *op. cit.*, p. 237, fig. 4/4.

24 M. Nicorescu, *op. cit.*, p. 323, fig. 5/2 și fig. 6.

25 M. Matei, *Materiale*, V, p. 604, fig. 6/3; R. Popa, *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 56—63, fig. 18.

26 I. Holl, *Közepkori Kályacsenpék Magyarországon*, I. *Budapest Régiségei*, XVIII, 1958, p. 211—300, fig. 76, 79—81; I. Holl, P. Voit, *Carreau de poël hongroise*, Budapest, 1965.

27 G. Balș, *op. cit.*, p. 365—367; V. Drăguț, *Buletinul Comisiunii Monumentelor*, XLV, 1976, 1, p. 33—38.

Leul rampant apare și pe plăci de paviment, sau pe dalii, în diverse castele medievale din Boemia. Interesante, din punctul nostru de vedere, sînt detaliile de la castelul Pisek din secolele XIII—XIV²⁸. Pe baza unor dalii originale s-a reușit să se reconstituie în întregime pavimentul uneia din sălile castelului respectiv²⁹. Imaginea leului rampant este prezentă și în decorarea interioarelor din alte castele din Boemia cum sînt cele din Vyšehrad și Zvíkov³⁰. Important este faptul că reprezentarea leului rampant este frecventă și în unele castele regale ungare, cum este de pildă la castelul regal de la Nyék din preajma Budei, datînd tot din secolul al XV-lea³¹.

Toate aceste elemente, cu analogiile mai sus menționate, subliniază odată în plus concluzia la care au ajuns, și pe baza altor materiale, medievistii din țara noastră, că în vremea lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, fastul curții domnești atînsese un înalt nivel, comparabil cu principalele curți domnești din Europa.

Gama de smălțuri, care însoțește plăcile decorative de perete sau cahleele, mai ales la teracotele cu reprezentarea stemei dezvoltate a Moldovei (fig. 2/3—4), apanaj al casei domnești, vine să sublinieze teme ca atare, dacă luăm în considerare și faptul că în secolele XIV—XV smălțul se generalizează în Moldova³².

La cahleele cu reprezentarea stemei dezvoltate a Moldovei vom observa tratarea acestei teme în canoanele, am putea spune clasice, așa cum apare această stemă pe obiectele provenind din epoca lui Ștefan cel Mare. În același timp se pot sublinia și unele elemente de evoluție, care ne dovedesc persistența acestor motive figurative și în vremea urmașilor lui Ștefan cel Mare.

Astfel, în vremea lui Petru Rareș, tenanții care sprijină stema, înfățișînd probabil personaje feminine de curte, vor avea redat părul prins într-un fel de plasă, aidoma celor redat de pictorii vremii în tablourile votive de la bisericile înălțate de Petru Rareș, cu deosebire în tabloul votiv de la Probota³³. Acest procedeu ne îndreptățește să presupunem că la acea vreme artiștii de curte urmăreau să realizeze unele teme pornind de la cerințele și poate indicațiile voievodului și a curții sale (fig. 2/4).

În ceea ce privește redarea celor doi tenanți, ca personaje feminine, într-o înfățișare hieratică ca și cum ar pluti, aidoma îngerilor, nu este exclusă posibilitatea unor contacte cu lumea husită refugiata în Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun și a urmașilor săi. În această ordine de idei este edificatoare reprezentarea potirului, sprijinit de doi îngeri, așa cum apare pe o cahlă, descoperită la Hrad Sion, lângă Kutna

28 D. Hejdova, B. Nechvatal, *Památky Archeologicke*, LXI, 1972, 2, fig. 46/1.

29 *Ibidem*, fig. 47.

30 *Ibidem*, tabelul I, p. 432—434.

31 I. Holl, *Budapest Régiségei*, XVIII, fig. 58.

32 C. Nicolescu, *SCIA*, VI, 1959, 2, p. 102.

33 Nicolae Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, pl. 46.

Hora în Boemia³⁴, datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea, contemporană cu cahlele cu același ornament descoperite în vestitul oraș Hrad Sion, reședința feudalului Jan Rohač, conducătorul ultimilor toboriți uciși prin spînzurătoare la Praga în 1437, este reprodus și blazonul familiei : o săgeată avînd și o rozetă, în interiorul căreia se afla o albină, totul într-un scut simplu cu virful rotunjit foarte puțin ascuțit. Deasupra blazonului este reprezentat potirul, stema toboriților, sprijinit pe ambele părți de doi îngeri.

Astfel tema acestei cahle cuprinde aceleași elemente pe care le vom regăsi și pe cahlele cu reprezentarea stemei dezvoltate a Moldovei : stema, doi tenanți și blazonul.

În tratarea temei înfățișînd stema dezvoltată a Moldovei s-a urmărit ca imaginea tenanților să fie redată, după toate probabilitățile, în conformitate cu o anumită regulă sau un anumit canon.

Din acest punct de vedere chiar dacă s-a constatat că „principalele componente ale stemei dezvoltate a Moldovei sînt comune tuturor plăcilor decorate cu acest motiv”³⁵ rămîne drept un bun cîștigat și precizarea existenței unor variante. În această ordine de idei constatările pertinente în privința unor reguli de natură strict heraldică referitoare la tema reprezentării stemei dezvoltate a Moldovei, sînt în evidență și aspectul folosirii temei cu reprezentarea stemei simple, fără elemente accesorii.

Dacă pe plăcile din vremea lui Ștefan cel Mare canonul reproducerii stemei dezvoltate a făcut să ne parvină exemplare care cuprind stema propriu-zisă, tenanții și blazonul lui Ștefan cel Mare, în epoca urmașilor lui Ștefan cel Mare, și mai ales în vremea lui Petru Rareș va fi folosită cu precădere tema stemei simple. Aceasta este înfățișată numai prin redarea capului de bour văzut din față, într-un scut simplu, străjuit deasupra de un înger cu aripile desfăcute (fig. 3/1), așa cum apare pe teractotele și plăcile decorative descoperite de K. Romstorfer la cetatea Sucevei și mai recent în tîrgul medieval al Sucevei³⁶. Această imagine se află în strînsă legătură cu canonul reclamat de sculptura basoreliefu-

34 Eva Janska, *Sbornik Oblastního Muzea v Kutné Hore*, secția A, istorie, 6—7, Kutná Hora, 1965, p. 27—31, pl. III.

35 Eugenia Neamțu, *ArhMold*, VI, p. 331—332, fig. 1 și 2. Pentru detalii vezi M. Berza, *SCIA*, 1955, 1—2, p. 84—86, fig. 17 ; N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, București, 1937, pl. I—IV în culori cu blazonul lui Ștefan cel Mare. Importantă este identitatea unor elemente heraldice întîlnite nu numai în stema de pe peceti și monede, ci și în imaginea stemei dezvoltate de pe pisanii, de pe discurile ornamentale de exterior de la biserici, de pe cahlele de sobă din interiorul palatelor lui Ștefan cel Mare din curțile domnești de reședință și de pe unele obiecte de metal dăruite de Ștefan cel Mare, cum este de pildă stema de pe clopotul de la Bistrița : Vezi P. Șt. Năsturel, *Romanoslavica*, V, istorie, București, 1962, p. 144, fig. 1 ; M. D. Matel, *SCIVA*, 24, 1973, 2, p. 323—329, fig. 1 ; Șt. Gorovei, *Recueil du 11-e Congrès International des sciences Généalogiques et Héraldiques, Liège*, 1972, p. 263—270 ; D. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 98—100.

36 M. Nicărescu, *op. cit.*, p. 320—321, fig. 4/1.

lui în piatră, reprezentînd stema Moldovei de pe pisania de la biserica Sf. Dumitru din Suceava, ctitoria lui Petru Rareș³⁷.

În ambele cazuri atît imaginea îngerilor, cît și maniera artistică de tratare denotă o influență a Renașterii italiene, pătrunsă în acea vreme, fie prin filiera transilvăneană, fie direct prin meșterii de origine italiană, care au lucrat în Moldova fiind chemați de Petru Rareș³⁸.

Este epoca cînd gustul rafinat cuprinde sfere mai largi, ceea ce explică pentru secolul al XVI-lea, prezența la Iași — într-un complex orășenesc — în centrul tirgului medieval din acea vreme, a unor materiale arheologice care fac dovada existenței unei orășenimi cu simț artistic dezvoltat.

Scoase la iveală cu prilejul unor lucrări edilitare, care ne-au obligat a efectua pe acel loc săpături de salvare, materialele în discuție reprezintă la fel teracote nesmălțuite cu motive geometrice, florale stilizate, antropomorfe și zoomorfe, compoziție a căror semnificație, sub raportul ornamentului se află într-o strînsă legătură cu ideologia societății feudale din acea vreme.

Ornamentarea variată, folosirea diverselor motive, precum și maniera deosebită în tratarea artistică ne dezvăluie, pe de o parte același ritm al trăirii intense a unei vieți urbane aflată în plină dezvoltare social-economică, iar pe de altă parte ne oferă prilejul am spune unic deocamdată, de a privi ca printr-o fereastră deschisă în chip miraculos, lumea urbană din Moldova, întrezărind în aceste forme de manifestare poate unele atitudini protestatate, tocmai într-o epocă de frămîntări sociale cu o deosebită semnificație în istoria culturală din Moldova în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Date în mod cert la finele secolului al XVI-lea și pe baza a două tezaure de monete de argint, teracotele în discuție provin din interioarele unor bogate locuințe ale unor orășeni, fie boieri sau slujitori, fie negustori sau meșteșugari și înfățișează, prin motivele ornamentale respective, preferințele și gustul posesorilor lor. Este epoca cînd Moldova cunoscuse o perioadă frămîntată pe plan ideologic prin încercarea lui Despot Eraclid de a moderniza, pe baza Reformei din Occident, societatea din Moldova³⁹.

Deosebit de semnificativ este faptul că pentru prima dată în arta aplicată moldovenească își fac apariția elemente ale teatrului de pantonimă, adică ale aceluși gen de teatru în care netăgăduit își fac loc elementele folclorice. Folosite din plin în teatrul ambulant, aceste elemente, indiscutabil și de natură urbană, fac ocolul lumii, întîlnindu-se în majoritatea creațiilor medievale europene. Pentru folclorul românesc sînt nenumărate astfel de acțiuni, pe care specialiștii le pun în legătură cu diversele obiceiuri, cu diversele specii ale teatrului folcloric, cum

37 G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 55, fig. 53.

38 Hurmuzaki, XV, p. I, p. 432; Alexandru Lapedatu, *Buletinul Comisunii Monumentelor Istorice*, VII, 1914, p. 85—96.

39 Șt. Pascu, *Revue Roumaine d'Histoire*, V, 1966, 6, p. 925—936.

sînt Cerbul, Ursul, Cucii, Moscei, Turca. În aceste cazuri cei pricepuți, cunosători ai obiceiului realizează un spectacol din dorința „de a juca teatru — în bunul înțeles al cuvîntului : a se masca și costuma, în vederea reprezentării unei acțiuni, fie ea cit de redusă, de către actori, în fața unui public”⁴⁰.

În Polonia feudală, la bilciuri, scenele de teatru cu figurație simbolică, erau însoțite de cîntece, ale căror melodii, transpuse pe note, s-au păstrat. În schimb, nu se cunosc scenele sau reprezentările care au generat motivele muzicale existente⁴¹.

Deocamdată pentru Moldova avem reprezentată scena de teatru însă nu cunoaștem nici semnificația ei exactă, nici muzica ce o însoțea, deși scena include și instrumente muzicale, folosite curent în Evul Mediu. Afirmatia noastră se bazează pe recenta descoperire în vatra vechiului tîrg medieval Iași a unei teracote, datînd din secolul al XVI-lea și înfățișînd trei personaje tratate într-o manieră simbolistă (fig. 3/2). Personajele respective înfățișează, după toate probabilitățile o acțiune, o scenă de teatru de pantomimă, de bilci, frecventă într-un centru urban medieval. Motivul înfățișat, întîlnit, deocamdată, pentru prima dată în ceramica ornamentală de interior din Moldova, ne redă cu elemente realiste trei personaje mascate și costumate. Reprezentate toate trei în poziție bipedă, verticală, cu o costumație sumară, un personaj înfățișează mascat un urs, ținînd sub braț un cimpoi ; al doilea, mascat în chip de lup, cu gura deschisă și limba afară, pare înaripat, cu o vestimentație sumară pe ambele brațe, avînd în mîna dreaptă un clopoțel sau o talangă, iar al treilea personaj, dispus ceva mai jos față de primele două, cu mască de bovideu, susține o tobă, probabil cu mîna dreaptă, deoarece în mîna stîngă ține ridicată o măciucă cu care bate toba. Toate cele trei figuri sînt în plină acțiune, care, cum ne-o dovedește practica milenară folclorică, și-a pierdut din caracterul magic, devenind, pe alte trepte ale civilizației umane, dans și cîntec popular. Astfel, dispărînd fundamentul de credință străveche, treptat s-a dezvoltat, odată cu misterele medievale, teatrul profan de pantomimă⁴².

40 G. Vrabie, *Folclorul, obiect, principii, metodă, categorii*, Ed. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 424.

41 Informația prof. dr. Jan Pazdur, de la Institutul de istoria culturii materiale al Academiei de științe din Polonia, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

42 Vezi în acest sens Mihai Pop, *Revista de folclor*, III, 1958, 1, p. 9, Nu ni se pare plauzibilă afirmația că pe teracota de la Iași ar fi reprezentate animale, care îndeplinesc anumite funcții umane, înfățișînd un moment specific Anului Nou (E. Neamțu, *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 311—312), plecîndu-se de la o interpretare identică, dată de M. Riemschneider, pentru lumea hitită, „unei scene asemănătoare sculptată în piatră” de la Tell-Halaf (*Ibidem*, p. 312, nota 7). În primul rînd interpretarea justă pentru lumea hitită, cu panteonul respectiv, nu poate fi luată ca atare pentru lumea medievală, cu altă structură social economică și o suprastructură corespunzătoare. În al doilea rînd, imaginile nu sînt identice. Pe sculptura hitită apar mai multe personaje și dispunerea lor, ca și rolul fiecăruia, sugerează mai curînd o scenă de banchet, cu muzicanți și purtători

În stadiul actual al cercetărilor, această scenă cu trei personaje, avînd însă și adînci semnificații în domeniul muzicii populare profane din evul mediu românesc, ne reliefează caracterul laic și popular al scenei respective, oferindu-ne și imaginea a trei instrumente muzicale folosite larg în evul mediu, atît în mediul rural, cît și în cel urban : cimpoiul, clopoțelul sau talanga și toba.

De altfel lumea medievală din Țările Române, mai ales cea de la curțile domnești, răspîdită în principalele orașe de reședință, era familiarizată cu astfel de instrumente, folosite la înveselirea antuarjului și a voievodului însuși. Nu este de mirare deci să aflăm în vestitele : „Învățătură“ ale lui Neagoe Basarab și constatarea că voievodului „i se cuvine să aibă cu veselie la masa sa diferite tobe, gusle, surle“⁴³. În felul acesta izvorul scris ne oferă o confirmare a existenței și folosirii pe scară largă a unor instrumente muzicale din cele trei categorii importante și anume : instrumente de percuție — toba, de coarde — gulele (care sînt un fel de cobze sau ghitare) și de suflat (fluiere simple și duble).

În ceea ce privește reprezentarea unor scene în care apar trei figuri umane, redînd scene lumești, de dans sau de teatru, de pantomimă, este cert că încă din vremea lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, astfel de imagini sînt figurate pe unele teracote de sobă.

Însă reprezentarea muzicantului cu cimpoi într-o scenă de curte, ca pe cahlele din epoca lui Ștefan cel Mare, sau într-o scenă de teatru de pantomimă cu mască, așa cum apare pe teracota descoperită la Iași în mediul urban al secolului al XVI-lea, sugerează trecerea de la subiecte cotidiene, din mediul clasei dominante, la reprezentări figurale — cu o mare putere de simbolizare — în mediul urban și al artei populare rurale, în care se face simțit din ce în ce mai mult caracterul protestatar.

Păstrînd proporția și definind mediul orășenesc din care provin aceste reprezentări, deosebit de sugestive în ceea ce privește societatea medievală din Moldova, am putea surprinde și aici poate, unele elemente de opoziție netă a orășenimii medievale moldovenești, întocmai ca în pictura protestatară a epocii Reformei, cînd grafica lui Dürer, înfățișînd viața cotidiană, a pus bazele, așa cum subliniază istoricii, afișului protestatar și demascator, jucînd „un rol asemănător cu al tipografiei“⁴⁴.

Dar alături de aceste manifestări artistice, cu substrat social și poate politic, se fac simțite și elemente ale barocului urban european, transpus în mediul moldovenesc prin imitarea desenului floral și vegetal stilizat, pe care-l întîlnim în Moldova încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea, după cum par a dovedi ornamentele unor cahle descoperite

de băuturi. Este și în acest caz o acțiune, dar cu altă funcție. Mai curînd imaginea de la Tell-Halaf reprezintă alegoric o scenă de palat.

43 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Ed. Fl. Moisil, D. Zamfirescu, G. Mihăilă, București, 1970, p. 258.

44 Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 352—353.

la Iași, atît la Curtea domnească, cît și în sectorul oraș, deci în mediul urban ⁴⁵.

Atrag atenția în mod deosebit cahele cu motive în vrejuri, împletiri de ove sau romburi, precum și a unor rozete florale încadrate într-un romb de vrejuri (fi. 3/3), sau acelea cu reprezentarea unui vas cu flori (fig. 3/4). De asemenea, atrage atenția și decorul compozit, cruciform, alcătuit din patru vrejuri de leala (fig. 4/1), sau animalier, cu reproducerea dragonilor afrontați și purtînd coroane (fig. 4/3), sau arhitectonice, cu reprezentarea unei cetăți sau a unui oraș medieval, cu o poartă de intrare, străjuită de turnuri, un adevărat burg medieval (fig. 4/2). Din suita aceasta de imagini complexe nu lipsește nici motivul heraldic al vulturului bicefal (fig. 4/4) de certă influență bizantină tîrzie, întîlnit în Moldova în vremea lui Vasile Lupu.

Toate acestea, în fond, sînt o mărturie grăitoare a unității artistice din cele trei țări românești, deoarece motivele ornamentale descoperite în Moldova au certe afinități cu arta decorativă din secolul al XVII-lea din Țara Românească și Transilvania.

Aceste elemente noi de manifestare artistică ne dezvăluie unele aspecte încă inedite ale vieții citadine cotidiene din Moldova menite a contribui la o mai aprofundată și amănunțită cunoaștere a adevăratului tablou — și așa destul de complex — al vieții urbane medievale din Țările Române.

PROBLEMES CONCERNANT LA CULTURE URBAINE MÉDIÉVALE DU XVe — XVIIe SIÈCLES DE LA MOLDAVIE

R é s u m é

En partant des données fournies par les éléments décoratives de la céramique ornementale du XVe—XVIIe siècles (fig. 1—4) découverte dans les villes médiévales de Suceava et de Jassy, l'auteur se propose d'essayer une discussion sur quelques aspects de la vie urbaine médiévale de la Moldavie.

Ainsi, les représentations variées sur les plaques décoratives et sur les carreaux des poêles, relevant des nouveaux et inédits aspects concernant la vie quotidienne urbaine du XVe—XVIIe siècles en Moldavie, a permis la constatation que dans l'époque respective, la culture matérielle et la vie spirituelle de la société féodale moldave, atteignait, sous l'influence de la Renaissance et du baroque, un haut niveau.

En même temps, prenant en considération que les motifs ornementaux découverts en Moldavie, sont d'une certaine affinité avec l'art décorative de la Valachie et de la Transylvanie du même époque, et en résulte, aussi, le caractère unitaire de la culture urbaine médiévale, dans toutes les trois pays roumains, au Moyen Âge.

45 Alexandru Andronic, *Cercetări istorice*, I, Iași, 1970, p. 102 și ilustrația de la pag. 103.

LÉGENDE DES FIGURES

- J
- Fig. 1. — Céramique décorative du XVe siècle : 1, 3—4, Suceava ; 2, Jassy (1, 3, d'après M. D. Matei ; 4, d'après M. Nicoresco).
- Fig. 2. — Céramique décorative du XVe siècle : 1—2, Suceava ; 3—4, Jassy (1, d'après M. D. Matei ; 2, d'après M. Nicoresco).
- Fig. 3. — Céramique décorative du XVIe siècle : 1, Suceava ; 2—4, Jassy (1, d'après M. Nicoresco).
- Fig. 4. — Céramique décorative du XVIIe siècle : 1—4, Jassy.

Fig. 1. — Ceramică decorativă din secolul al XV-lea: 1, 3—4, Suceava; 2, Iași
(1, după W. E. Metz / 4, după M. Niculescu).

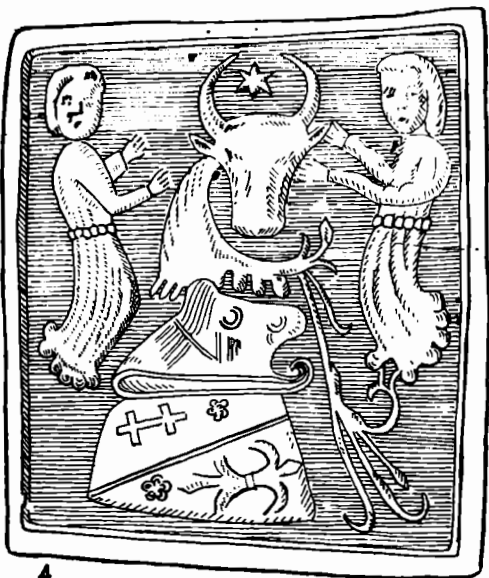
1

2

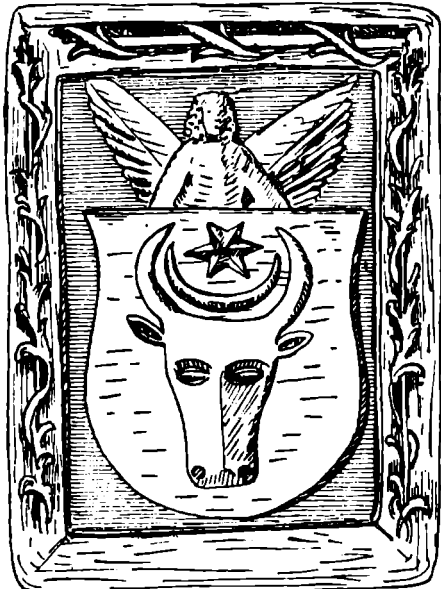

3

4

Fig. 2. — Ceramică decorativă din secolul al XV-lea: 1—2, Suceava; 3—4, Iași
(1, după M. D. Matei; 2, după M. Nicorescu).
<http://www.cimec.ro/> <http://cmiabc.ro>

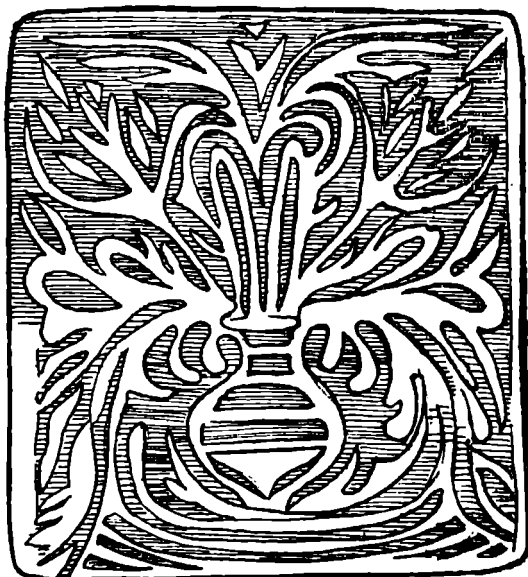
1

2

3

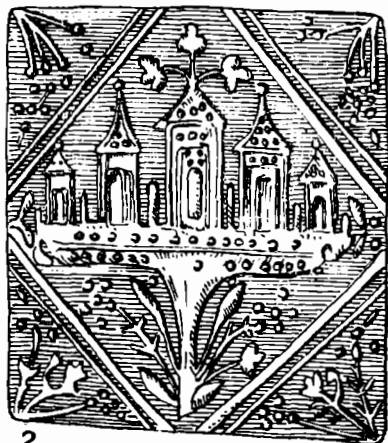

4

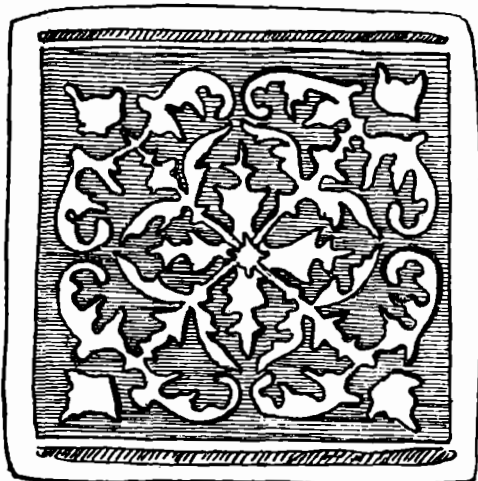
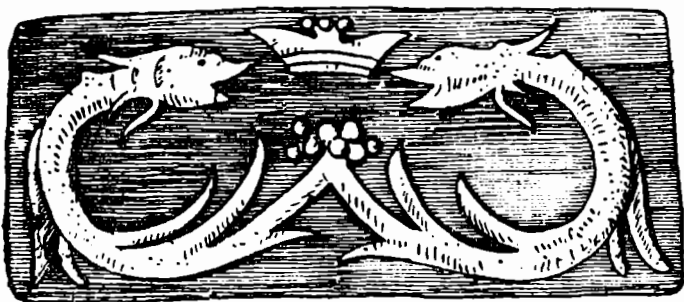
Fig. 3. — Ceramică decorativă din secolul al XVI-lea : 1, Suceava ; 2—4, Iași

1

2

4

Fig. 4. — Ceramică decorativă din secolul al XVII-lea : 1—4, Iași.